

## **Електронні торговельні майданчики як механізм збуту надлишків сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств**

**Постановка проблеми.** Нині особисті селянські господарства (ОСГ) продовжують робити вагомий внесок у забезпечення населення України продуктами харчування в умовах недостатнього виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами, низького рівня грошових доходів сільських жителів, недосконалої виробничої та соціальної інфраструктури в сільській місцевості. Вони виробляють продукцію не лише з метою задовольнити власні потреби, але й для її реалізації та переробки. Проблеми, з якими стикаються селяни, доволі різноманітні, проте однією з основних є труднощі зі збутом продукції, яку вони виробляють.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Основні аспекти функціонування особистих селянських господарств сільських поселень у вітчизняній практиці висвітлено в працях В.К. Збарського [3], А.В. Збарської [1], В.Я. Месель-Веселяка [2], М.Й. Маліка [4], О.М. Бородіної [5], М.І. Стегnea [7] та інших, в яких досліджувалися можливості й напрями раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу. Процеси реалізації виробленої продукції, формування собівартості та цін вивчалися О.М. Шпичаком й І.В. Свиноусом [8].

**Мета статті** – сформулювати основні засади формування електронних торговельних майданчиків як дієвого інструменту забезпечення реалізації надлишків сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств.

**Виклад основних результатів дослідження.** На сучасному етапі в Україні поряд із великим товарним успішно функціонує дрібнотоварне виробництво в невеликих фермерських і особистих селянських господарствах. У складні економічні періоди діяльність ОСГ забезпечувала продовольством більшу частину населення. У післявоєнному 1946 році понад 65% грошових доходів до сімейного бюджету колгоспників припадало на надходження від особистого господарства.

В міру зростання економічного добробуту частка грошових доходів від ОСГ у структурі сімейного бюджету колгоспників поступово скорочується. У 1953 році вона становила вже 39,08, а в 1960-му – 28,3% [8, с. 9]. У 1990 році оплата праці в структурі сукупного доходу сільських домогосподарств дорівнювала 58,2%, а надходження від особистого господарства – лише 13,3%.

Реформування відносин власності в аграрній сфері економіки, розпочате в 90-х роках ХХ ст., супроводжувалося скороченням кількості робочих місць, а отже, й зайнятості сільського населення в її суспільному секторі. Відповідно знову знизилася частка оплати праці в структурі сукупних ресурсів сільських домогосподарств, реальні доходи населення значною мірою почали формуватися за рахунок його самозайнятості (табл. 1).

## 1. Структура сукупних ресурсів сільських домогосподарств, %

Вид сукупних ресурсів	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2011 р.
Оплата праці	58,2	18,7	27,1	34,0
Надходження від особистого господарства	13,3	48,3	28,2	22,3
Соціальні виплати	22,5	14,2	27,5	28,2
Інші доходи	6,0	18,8	17,2	15,5

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних.

Якщо раніше особисте господарство для селянина мало значення підсобного, то в нинішніх умовах значна частка селян, розширивши його за рахунок земельних паїв, затрачає там весь робочий час, перетворивши особисте господарство в основне джерело доходів своєї сім'ї. У 2011 році в цілому по Україні оплата праці слугувала основним видом доходів сільських домогосподарств, хоча на неї припадало лише трохи більше третини їхніх сукупних ресурсів. Проте надходження від особистого господарства забезпечували майже чверть цих ресурсів, що доводить значну залежність добробуту сільських жителів від успішної діяльності особистих господарств.

Міжнародна робоча група з представників ФАО і Євросоюзу (ЄС), яка працювала в Україні, у 2012 році підготувала Проект GCP/RER/041/EC „Краткий анализ состояния сельского хозяйства и развития сельских территорий в странах Восточного партнёрства. Украина”, в якому зазначила, що в Україні „скрытая безработица (например люди, имеющие земельный участок в сельской местности и формально не рассматривающиеся как безработные, в то же время могут иметь доходы, близкие к уровню бед-

ности) оценивается в 1,4 миллиона человек, или около 50% рабочей силы в сельской местности” [6, с. 3].

Із показників таблиці 2 видно, що обсяг продукції, яка виробляється господарствами населення, упродовж останніх п'яти років продовжував зростати, хоча й дещо нижчими темпами, ніж за попередню п'ятирічку. Проте у 2011 році ними вперше було вироблено дещо менше половини загального обсягу сільськогосподарської продукції внаслідок скорочення виробництва тваринницької і нарощування сільськогосподарськими підприємствами темпів виробництва рослинницької продукції.

Водночас господарства населення продовжують залишатись основними виробниками молока, картоплі, овочів, плодів та ягід, вовни, меду. Вони виробляють майже 97% картоплі й меду, понад 84 – овочів, плодів і ягід, майже 80% молока. Досить великі їхні частки у виробництві яєць та м'яса – 40-43%, хоча за шість років вони скоротилися – відповідно на 20 і 11%. На початок 2013 року у господарствах населення було зосереджено 67,6% поголів'я в великій рогатій худоби, у тому числі 77,5% корів; 53,1 – свиней, 75,7% овець.

## 2. Динаміка виробництва сільськогосподарської продукції господарствами населення

Показник	1990 р.	2000 р.	2005 р.	2011 р.	2011 р. до 1990 р., %	2011 р. до 2005 р., %
Вартість валової продукції с.г. усіх категорій господарств у постійних цінах 2010 р., млрд грн	282,8	151,0	179,6	233,7	82,6	130,1
У тому числі господарств населення: млрд грн	83,6	93,0	106,8	112,6	134,7	105,4
до загальної вартості, %	29,6	61,6	59,5	48,2	18,6	-11,3
з неї: продукція рослинництва	18,9	50,7	51,4	43,3	24,4	-8,1
продукція тваринництва	40,8	79,0	73,8	59,4	18,6	-14,4
Частка господарств населення у валовому виробництві усіма категоріями господарств, %:						
зерна	2,8	18,4	24,3	22,1	19,3	-2,2
картоплі	71,4	98,6	98,8	96,9	25,5	-1,9
овочів	26,9	83,1	89,3	84,3	57,4	-5
плодів і ягід	53,6	81,8	88,2	84,2	30,6	-4

соняшнику	2,4	12,5	21,2	15,9	13,5	-5,3
м'яса (у забійній масі)	28,9	73,7	63,2	43,3	14,4	-19,9
молока	24,0	71,0	81,2	79,7	55,7	-1,5
яєць	37,8	66,2	50,5	39,9	2,1	-10,6
вовни	11,2	61,4	78,3	83,3	72,1	5,0
меду	78,7	93,2	96,6	97,9	19,2	1,3

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних.

Показники таблиці 3 характеризують продуктивність сільськогосподарського виробництва господарств населення. За даними Державної служби статистики України у 2011 році вихід валової продукції з 1 га їхніх сільськогосподарських угідь на 19,3% перевищував рівень цього показника у сільськогосподарських підприємствах. Вищою продуктивністю у рослинництві характеризується виробництво кормових культур.

Дрібнотоварне виробництво, не вимагаючи великих інвестицій і запозичень, гнучкіше реагує на ситуацію, що складається на ринку сільськогосподарської продукції. Дослідження показують, що проблеми, які виникають у процесі його функціонування, дуже часто пов'язані не з самою виробничою діяльністю, а з можливостями й організацією збуту продукції [3, с. 62].

### 3. Продуктивність виробництва у господарствах населення

Показник	2005 р.		2008 р.		2011 р.		Господарства населення	
	с.-г. підприємства	господарства населення	с.-г. підприємства	господарства населення	с.-г. підприємства	господарства населення	2011 р. до 2005 р., %	2011 р. до 2008 р., %
Загальна кількість с.-г. підприємств і ОСГ, тис. одиниць	57,9	4915,3	59,1	4666,0	56,1	4359,0	88,7	93,4
Площа с.-г. угідь, млн га	22,1	14,9	21,0	15,6	20,5	16,0	107,4	102,6
Частка у загальній площі, %	59,7	40,3	57,4	42,6	56,2	43,8	108,7	102,8
Вартість валової продукції с.-г. у постійних цінах 2010 р., млрд грн	72,8	106,8	101,5	121,1	121,1	112,6	105,4	93,0
Із розрахунку на 1 га с.-г. угідь, тис.грн	3,29	7,16	4,83	6,42	5,91	7,05	98,5	109,8
Урожайність, ц/га:								
зернові	29,3	30,7	35,5	31,9	39,0	31,5	102,6	98,7
картопля	141,5	133,3	187,1	137,9	216,7	166,8	125,1	440,1
овочі	116,5	147,5	211,8	169,1	256,9	180,0	122,0	106,4
соняшник	9,8	9,2	15,8	13,4	19,0	15,5	168,5	115,7
кормові буряки	273,4	283,7	286,3	309,9	279,1	317,0	111,7	102,3
однорічні трави на сіно	18,1	28,5	25,4	32,3	20,7	37,1	130,2	114,9
багаторічні трави на сіно	23,1	29,7	27,0	39,3	30,3	40,6	136,7	103,3
плоди і ягоди	13,2	103,8	26,5	87,1	41,0	106,2	102,3	121,9
Надій молока на корову, кг	2952	3643	3366	3903	4109	4192	115,1	107,4

Джерело: Розраховано автором на основі статистичних даних.

24 грудня 2010 року Міністр аграрної політики та продовольства України М. Присяжнюк, закладаючи капсулу на будівництво оптового ринку „Столичний”, зазначив: „Вітчизняний аграрний ринок характеризується зосередженням основного виробництва сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах. Переважна більшість селянських господарств виробляє надлишкову продукцію з метою подальшого продажу. Проте можливостей збуту небагато: або самотужки на продо-

льних ринках, або через посередників, які за зниженими цінами скуповують вирощений урожай або пропонують в обмін на іншу продукцію. При цьому існуюче співвідношення цін обміну далеко не на користь селян” [3, с. 5].

Ринкова інфраструктура, яка обслуговує реалізацію вирощеної господарствами населення продукції, сформувалася стихійно. Нині вона викликає безліч нарікань, насамперед у приватних сільських товаровиробників. У наукових публікаціях і засобах ма-

сової інформації наводиться неоднозначна оцінка діяльності торговельно-посередницьких структур, які тісно співпрацюють з особистими селянськими господарствами.

Проблеми, які постають перед власниками ОСГ у процесі реалізації основних видів сільськогосподарської продукції, детально проаналізовано у монографії О.М.Шпичака та І.В.Свиноуса „Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність”.

Автори значну увагу зосередили на характеристиці елементів ринкової інфраструктури: торговельно-посередницьких структур, роздрібних продовольчих ринків і ринків реалізації живої худоби тощо. Вони стверджують, що „важливим елементом у формуванні роздрібних цін є підприємницький ризик. Будь-який підприємець, який реалізує продукцію, що швидко псується, розраховує його на рівні 45-50% від суми прибутку, оскільки існує ймовірність неповної реалізації продукції через зміну кон'юнктури місцевого ринку, псування її під час транспортування до місця реалізації й тимчасового зберігання” [8, с. 92]. На початку періоду реформування аграрного сектору частка посередника у структурі товарообігу м'ясної продукції на продовольчому ринку дорівнювала 30%, а наприкінці першого десятиріччя ХХІ ст. – 70-90%. Посередник витіснив індивідуальних товаровиробників із роздрібних продовольчих ринків, і саме ця категорія визначала переважною мірою максимальну й мінімальну межу ринкової ціни на продукти забою тварин [8, с. 201].

Існуючі темпи розбудови оптових ринків нині не дають змоги розв'язати проблеми, що виникають у процесі реалізації продукції особистих селянських господарств. Вона надходить для реалізації невеликими партіями з низьким рівнем сортування та калібрування товару, характеризується незначним асортиментом пропонованих овочів і фруктів. Відсутність достовірної інформації від виробників ускладнює контроль за якістю продукції. Ці проблеми є основними й при продажу продукції через систему супермаркетів.

Тому особисті селянські господарства продовжують реалізувати вироблену продукцію торговельно-посередницьким структурам у зв'язку з неспроможністю продати її через систему продовольчих ринків, відсутністю навичок щодо реалізації продукції, можливістю зекономити час і гроші, які мали б бути витрачені на сплату ринкового збору [8, с. 128]. Залучення посередника дає змогу перекласти на нього частину комерційних ризиків, що зменшує можливі втрати товаровиробника. Система заготівлі надлишків сільськогосподарської продукції через споживчу кооперацію (Укоопспілку) знаходиться в тривалій кризі, програючи приватним заготівельниками через відсутність у працівників економічного стимулу.

Останнім часом дедалі більшого поширення набуває збут товарів та послуг через Інтернет. Окремі науковці вже досліджували проблеми його використання в дрібнотоварному секторі сільських поселень. Ними зазначено, що Інтернет як частина інтегрованих маркетингових комунікацій є корисним інструментом для поліпшення іміджу фірм і просування продукції [1, с. 233]. Водночас переваги цього механізму реалізації продукції в наукових публікаціях досі розглядалися лише щодо підприємств та фірм малого бізнесу.

Проте застосування інформаційних технологій створює добрі перспективи й для розширення ринку збуту надлишків продукції, що виробляється ОСГ, без участі традиційних торговельно-посередницьких структур. Крім того, на нинішній час у багатьох сільських населених пунктах складається ситуація, за якої навіть місцеві мешканці не мають повної інформації, яку продукцію вони могли б придбати у своїх односельчан.

Через це особистим селянським господарствам вперше може бути запропоновано новий для них і неординарний варіант реалізації надлишків продукції – через електронні торговельні майданчики. На рисунку наведено розроблений автором механізм формування електронних торговельних майданчиків для продукції ОСГ. Він складається з двох етапів.



### Механізм формування електронних торговельних майданчиків для реалізації надлишків продукції ОСГ

Джерело: розробка автора.

Перший етап – це моніторинг наявності надлишків сільськогосподарської продукції в межах окремого населеного пункту. Найдоцільніше його проводити на базі сільських та селищних рад. Така ініціатива вже мала місце в Івано-Франківській області ще у 2011 році. Моніторинг можна здійснювати за умови, що дані установи мають доступ до мережі Інтернет. Водночас у багатьох населених пунктах доступ до мережі Інтернет мають лише загальноосвітні школи. У деяких випадках у великих селах з чисельністю жителів у кілька тисяч осіб комп'ютерами й доступом до мережі Інтернет забезпечуються місцеві бібліотеки, що, як правило, знаходяться поруч зі школою. Основні варіанти організації моніторингу, які можуть набути найбільшого поширення, наведені на рисунку.

З потенційними продавцями надлишків продукції організатори моніторингу мають укласти угоду, в якій зазначити: 1) термін участі у проекті потенційних продавців; 2) кількісні характеристики продукції, що пропонується до реалізації; 3) якісні характеристики майбутнього товару; 4) орієнтовні терміни його реалізації; 5) суму винагороди

(індивідуально), яку продавці сільськогосподарської продукції згодні заплатити за участь у проекті; її розподіляють між збирачами інформації та продавцями на заздалегідь узгоджених засадах; б) права й обов'язки сторін. Якщо збирачами інформації виступатимуть сільські та селищні ради, сума винагороди може бути меншою, ніж в інших зазначених випадках.

Сільська рада мусить взяти зобов'язання надати: а) інформаційний супровід електронних торговельних майданчиків щодо умов реалізації продукції й інформування стосовно можливих оптимальних цін реалізації товару; б) можливість облаштування у випадку необхідності майданчиків для акумулювання овочевої та плодово-ягідної продукції з метою її подальшого оптового продажу й розподілу; в) допомогу в процесі одержання необхідних документів для реалізації продукції; г) допомогу в процесі найму (орендування) транспортних засобів для перевезення сформованих партій товару; д) рекламний супровід даного проекту як на території сільської ради, так і за її межами; е) допомогу в налагодженні контактів із районними та обласними дорадчими службами, філіалами

Укоопспілки, торговельними підприємствами, Інтернет-магазинами, окремими громадянами щодо постачання їм продукції за прямими угодами.

На другому етапі зібрана інформація має бути розміщена на інформаційному веб-сайті. Нині доцільно використовувати кілька інформаційних веб-сайтів: один – на рівні району, інший – на рівні області. Оскільки створення й обслуговування веб-сайтів вимагає певних витрат коштів і часу, держава могла б надати підтримку даному проекту у вигляді сприяння розміщення результатів моніторингу надлишків продукції ОСГ у розрізі окремих населених пунктів на веб-сайтах районних та обласних державних адміністрацій. При цьому посадові особи управлінь агропромислового розвитку державних адміністрацій мають контролювати регулярність надходження інформації, аналізувати її й надавати виробникам певні рекомендації щодо умов заготівлі та постачання продукції споживачам. Зібрана на районному рівні інформація передається відповідальними посадовими особами на веб-сайт обласної державної адміністрації. Дуже важливо даний сегмент веб-сайтів державних адміністрацій рекламувати у засобах масової інформації.

Відсутність навичок щодо реалізації продукції може спонукати селян продовжувати користуватися послугами торговельно-посередницьких структур. Забезпечення товаровиробника інформацією стосовно цінової ситуації за різними каналами реалізації продукції запобігатиме її продажу за заниженими цінами і сприятиме усуненню з ринку нецивілізованого посередника.

На рисунку наведені основні потенційні споживачі електронних торговельних майданчиків. Використання електронних торгів дає змогу сформувати відповідно до вимог великих супермаркетів оптимальні партії однорідної продукції відповідної якості й розмірів, це стосується, насамперед, плодів і овочів. Електронні ресурси сприяють об'єднанню продукції розрізних сільських товаровиробників.

Бажання придбати натуральні продукти сільських товаровиробників мають багато жителів районних та обласних центрів. Реа-

лізація продукції індивідуальним споживачам через електронні торговельні майданчики сприятиме забезпеченню їх тваринницькою продукцією, яка виробляється практично під контролем ветеринарної служби. Нині на стихійних ринках трапляються неодинокі випадки реалізації продукції, насамперед молока, що надходить від хворих тварин. Електронні торговельні майданчики дадуть змогу споживачеві при потребі особисто оглянути чи замовити обстеження тварин і птиці, продукцію від яких він має на меті придбати.

Інформація електронних торговельних ресурсів також може бути використана для поживлення ринку кормів. Надлишки тих їхніх видів, які виробляються селянами і практично не можуть бути представлені на ринках районних та обласних центрів, а це, передусім, об'ємні корми, можна реалізувати через оприлюднення їх пропозиції в електронних інформаційних ресурсах.

Надлишки продукції, які зосереджуються у віддалених селах, такі як фрукти і ягоди, можна використовувати для переробки у повидло й консервації. Можливе використання інформації про обсяги і місце знаходження сировини для переробки підприємцями у процесі розробки відповідних бізнес-проектів.

**Висновки.** Для поліпшення складної економічної ситуації, яка склалася в аграрному секторі економіки України зі збутом надлишків сільськогосподарської продукції, що виробляється селянами, мають бути вжиті неординарні заходи. Збут товарів та послуг через Інтернет зарекомендував себе як ефективний інструмент просування продукції. Нині він використовується переважно для реалізації товарів широкого вжитку іноземного виробництва, а також засобів матеріально-технічного постачання.

Створення спеціалізованих електронних торговельних майданчиків для реалізації надлишків сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств за запропонованою схемою може стати дієвим механізмом поліпшення ефективності функціонування ОСГ і розвитку сільських територій.

## Список використаних джерел

1. Збарська А.В. Розвиток дрібнотоварного сектора у сільських поселеннях України : моногр. / А.В. Збарська, А.І. Липов'як-Мелкозьорова. – К.: [б.в.], 2010. – 654 с.
2. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – №1. – С.13-23.
3. Особисті селянські господарства – основа формування малого підприємництва на селі / В.К. Збарський, А.І. Липов'як-Мелкозьорова; за ред. проф. В.К. Збарського. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 106 с.
4. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): моногр.; за ред. М.Й. Маліка. – К.: ННЦ „Ін-т аграр. економіки”, 2012. – 640 с.
5. Теорія, політика та практика сільського розвитку; за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи – К.: Ін-т економіки та прогноз., 2010. – 376 с.
6. Проект GCP/RER/041/ЕС „Краткий анализ состояния сельского хозяйства и развития сельских территорий в странах Восточного партнёрства. Украина” – К.: Международная рабочая группа, ФАО и Делегация ЕС в Украине, 2012. – 12 с.
7. Стегній М.І. Сучасні напрями забезпечення сталого розвитку сільських територій: європейський досвід і українські реалії / М.І. Стегній // Актуальні проблеми економіки. – 2013. – №3. – С.125-134.
8. Шпичак О.М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами – витрати, ціни, ефективність: моногр. / О.М. Шпичак, І.В. Свиноус. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 300 с.
9. *Vachmann P.* Openness to information disclosure: the case of Czech rural municipalities. – Agricultural economics, volume 58, no 12. Prague, 2012, pp. 580-590.
10. *Hewson C.* Gathering data on the Internet. Qualitative approaches and possibilities for mixed methods and research. In 5: Joinson A., Mc Kenna K., Postmes T., Peins U. (eds.): The Oxford Hand book of Internet Psychology. Oxford University Press, Oxford, 2007, pp. 405-428.
11. *Margetts H.* Virtual Organizations. The Oxford Handbook of Public Management. Oxford University Press, Oxford, 2005; ISBN: 0-19-925977-1.
12. *Matei L., Matei A.* Integrated approach of the citizen's role in relation to the public services. International Review on Public and Nonprofit Marketing, 2011, 8: 1865 – 1984.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2013 р.

\*

УДК 338.432:339.564:633.1(477)

**О.А. МАТЕРИНСЬКА, асистент**  
**Вінницький національний аграрний університет**

## Виробництво та експорт зерна в Україні

**Постановка проблеми.** Розвиток виробництва зерна є важливим джерелом формування добробуту сільських товаровиробників і визначальним фактором конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору в глобальному вимірі. Поряд із цим зернопродуктовий комплекс відіграє вирішальну роль у забезпеченні гарантування національної продовольчої безпеки. Саме дана продукція щодо рольових і функціональних характеристик об'єктивно відображає потенційні можливості галузі як в Україні, так і за її межами.

Постановка проблеми у даному контексті впливає з необхідності систематичних оцінок розвитку виробництва зерна й розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо усунення недоліків та визначення перспектив на майбутнє.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У вітчизняній науці й практиці цей напрям розглядається багатьма науковцями: В.Г. Андрійчуком, М.Д. Безуглим [2], О.А. Бугуцьким, Р.В. Волошиним [1], М.В. Зубцем [2], В.О. Компанієць, І.Г. Кушніром, П.М. Макаренком, В.Я. Месель-Веселяком [7], Ю.О. Лупенком [7], І.Г. Миколенко, С.В. Мочерним, Б.В. Погріщуком [4], О.П. Шевченко, П.Т. Саблуком [5], А.М. Стельмашуком, О.М. Шпичаком,

© О.А. Материнська, 2013